

ІСТОРІЯ

УДК 94(477)+330.34

С.В. Алексєєв

Донбаська державна машинобудівна академія, м. Краматорськ, Україна

ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ В УКРАЇНІ В ПЕРЕХІДНИЙ ДО РИНКУ ПЕРІОД (1991 – 2004 рр.)

У статті проаналізовані основні соціально-економічні, політичні та інші умови і фактори, що обумовили особливості формування середнього класу в Україні в перехідний до ринку період. Виокремлені характерні проблеми і тенденції, показані певні історичні підсумки та наслідки, а також умови і можливі шляхи подальшого вирішення цієї проблеми.

Ринкові перетворення й формування в Україні по суті капіталістичного соціально-економічного устрою охоплюють не лише радикальну перебудову раніше існуючих економічних та суспільних відносин, а й утвердження відповідної соціально-класової структури суспільства. Головну роль у цьому процесі відіграє формування в Україні так званого середнього класу.

Актуальність питання становлення в Україні середнього класу зумовлена низкою політичних, економічних та соціальних умов і обставин. Із вирішенням цієї проблеми пов'язують успішність ринкових перетворень та досягнення соціально-політичної стабільності в українському суспільстві.

Протягом 1990-х років в Україні не зникав інтерес до проблеми середнього класу. Останнім часом спостерігається новий сплеск уваги до представників середніх верств українського суспільства. В політичних та наукових колах все більше міцніє розуміння того, що середній клас західного зразка є ключовим елементом моделі соціального розвитку, до якої просувається більшість розвинутих країн світу.

Але варто вказати, що становлення середнього класу в Україні в політичному сенсі є ідеологемою, яка вже давно декларується як державними структурами, так і багатьма політичними партіями як символ нових соціально-політичних орієнтацій. Наприклад, партії центристського спрямування постійно наголошували і наголошують у своїх програмах на необхідності формування в країні середнього класу західного зразка як пріоритетному завданні соціальної політики держави.

Соціальні процеси в нашій країні ще тривають, вони характеризуються неупорядкованістю і тому потребують всебічного наукового осмислення. Нові знання у цій сфері можуть відіграти певну позитивну роль та сприяти поліпшенню організації суспільного життя.

В умовах подальшого формування ринкового середовища, радикальних змін у відносинах власності проблема формування середнього класу в Україні в перехідний до ринку період набуває важливого значення. Актуальність дослідження проблеми посилюється також і тим, що повільність та суперечливість просування України шляхом ринкових реформ значною мірою зумовлені саме недооцінкою ролі та значення людського фактора як структуроутворюючого елемента ринкової системи. У зв'язку з цим виглядає більш ніж нагальною проблема вивчення історичних особливостей,

соціальних, економічних, політичних та інших передумов та чинників, які в період 1991 – 2004 рр. впливали на процес формування середнього класу в Україні та визначали його основні тенденції та напрями.

При цьому принагідно зазначимо, що, можливо, через значну складність та протирічність цього процесу, практичну відсутність теоретичних узагальнень фахівців з економічної теорії, історії, політології та соціології, проблема становлення середнього класу в Україні в перехідний до ринку період не користується поки що популярністю серед дослідників новітньої історії України і залишається малодослідженою.

Проте дослідження проблеми формування середнього класу в пострадянському суспільстві розпочалися науковцями, економістами, соціологами ще наприкінці 90-х рр. минулого століття одночасно з ринковою трансформацією економіки, які проводилися на теоретико-методологічному та емпіричному рівнях. Оскільки середній клас як соціально-економічне явище є новим для України, то проблема його становлення привертала увагу дослідників і в наступні роки. Необхідними та корисними науковими працями в цьому плані, ми вважаємо, є монографії Е.В. Симончук та авторського колективу під керівництвом професора І.К. Бондар [1], [2].

У наукових публікаціях, що з'явилися останнім часом в Україні, увага акцентується переважно на питаннях ідентифікації середнього класу в українському суспільстві, вивченні економічної основи, на якій він формується, його соціальної визначеності та розмірності статистичної сукупності [3-7].

І все ж таки остаточно нез'ясованим залишається вплив соціально-економічних та політичних процесів, що формували певні передумови та визначали напрями, тенденції та особливості формування середнього класу в Україні в перехідний до ринку період. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне продовжити вивчення зазначеної проблеми з точки зору сучасного розуміння ситуації.

Мета даної статті – проаналізувати соціально-економічні, політичні та інші фактори, що впливали на процес становлення середнього класу в Україні в умовах глибокої економічної кризи, відродження національної державності та опору ринковим реформам з боку певних сил в українському суспільстві. Це дасть нам можливість визначитись у питаннях про історичні особливості, тенденції, проблеми та деякі підсумки змін соціально-класової структури населення України в перехідний до ринку період.

Концепція середнього класу в сучасному тлумаченні має свої історичні передумови й загальні закономірності виникнення та розвитку в процесі еволюції соціально-економічного устрою суспільства. Зазначимо, що до проблеми середнього класу зверталися у своїх працях ще А. Сміт, А. Сен-Симон та ін. Але найбільшого розвитку ця концепція набула у працях К. Маркса та М. Вебера. Саме вони заклали методологічні основи та визначили основні напрями розвитку теорії середнього класу.

Історично середній клас в західних країнах формувався в кілька етапів – спочатку як, так би мовити, «класичний», а потім – як «сучасний» середній клас. Формування «класичного» середнього класу розпочалося ще із середини ХІХ ст. До нього входили дрібні приватні власники, підприємці, торговці, ремісники, дрібні та середні селяни. Це був клас дрібних приватних власників міста і села, що займалися дрібним виробництвом чи дрібною торгівлею, застосовували переважно особисту працю та працю членів своєї родини і жили на доходи від свого сімейного бізнесу.

Починаючи із середини ХХ ст., у процесі еволюції капіталізму відбувається зменшення частки робітників і посилюється домінування серед найманих працівників груп професійних і технічних службовців. Причиною цих процесів стало посилення ролі управлінської праці та підвищення значення вищої освіти, знань та інформації. Ця обставина трансформувала розуміння «середній клас» у його класичній змістовності й зумовила появу нового «сучасного» середнього класу.

Професійний склад «сучасних середніх» представлено двома великими групами найманих працівників – спеціалістами (вченими, інженерами, програмістами, економістами, викладачами, лікарями, юристами, які, до речі, в СРСР за радянської влади становили міжкласовий прошарок – інтелігенцію) та менеджерами (адміністраторами та управлінцями).

Варто зазначити, що становлення середнього класу в Україні в пострадянський період залежало від багатьох умов та чинників: 1) – глибинних соціально-економічних процесів, пов'язаних з ринковою трансформацією економіки, змінами в організації та функціонуванні виробництва; 2) – соціально-політичних процесів, державної соціальної політики, діяльності державних інститутів та структур як одного з найважливіших механізмів збалансування, узгодження і гармонізації інтересів різних соціальних груп і верств населення; 3) – соціокультурних та соціально-психологічних процесів, ціннісних орієнтацій громадян та соціальних груп, їхньої готовності до сприйняття змін та діяльності за нових умов, суспільних традицій та національної ментальності тощо.

У реальній же дійсності у 1991 – 2004 рр., в перехідний до ринку період, внаслідок важкої економічної кризи раніше сформований за радянських часів середній клас, до якого можна було віднести науково-технічну, гуманітарну й творчу інтелігенцію, середній прошарок партійної, радянської та профспілкової номенклатури, державних службовців, генералів, офіцерів тощо не зміг стати соціальною базою успішної ринкової трансформації. Професійні можливості українців з вищою освітою вбудовані в раніше існуючу радянську соціально-економічну систему й професійну структуру, в процесі ринкової трансформації економіки виявилися не потрібними. Справа в тому, що колишня політична еліта – директорський корпус, номенклатурні кадри, ставши власниками приватних підприємств або новими політиками, практично не підтримали середній клас, а сам він був ще дуже слабкий, щоб відстояти свої інтереси. Таким чином, у 1990-х роках сталося суттєве розшарування класу професійних службовців за наявністю чи відсутністю власності, матеріальним становищем та професійними перспективами.

Взагалі можна сказати, що формування середнього класу в пострадянській Україні відбувалося за змішаною моделлю, тобто відродження та становлення класу дрібних приватних власників і торгівців й формування «сучасного» середнього класу в його західному розумінні.

Зазначимо, що відродження середнього класу у його традиційному розумінні, який було практично знищено після Великої Жовтневої соціалістичної революції 1917 р., розпочалося на початку 1990-х років після прийняття законів про приватну власність та підприємництво. Водночас з розвитком ринкових відносин з'являються дрібні приватні власники і торгівці у містах й на селі, власники підприємств і компаній. Але цей процес наштовхнувся на низку труднощів та бар'єр суспільного невизнання, до того ж досвіду підприємницької ініціативи не було в жодного покоління українців. Таким чином, в перехідний до ринку період темпи формування традиційного середнього класу в українському суспільстві були досить низькі. Наприклад, у 2004 р. частка малих і середніх підприємств становила лише близько 5% населення України [8, с. 26].

Процес формування «сучасного» середнього класу в Україні також гальмувався низкою обставин. Новий середній клас у західних капіталістичних країнах зародився понад півстоліття тому і був результатом тривалої еволюції, в Україні ж цей процес лише розпочався з початком ринкових реформ, які до того ж проводилися в умовах глибокої економічної кризи. В країнах заходу «сучасний» середній клас формувалася за рахунок кваліфікованих спеціалістів, які були потрібні інформаційним, рекламним, банківським, страховим та іншим установам, а також ефективно функціонуючим підприємствам торгівлі та послуг. В Україні ж ці можливості були обмежені. На наш погляд, новий середній клас в Україні в перехідний до ринку період формувалася в обмеженому

складі, переважно за рахунок окремих професійних груп, які обслуговували ринок і владу. Сюди не потрапляли масові прошарки інтелігенції – працівники освіти, культури, науки, медицини, які в країнах заходу становили значну частину середнього класу.

Тут варто вказати, що незважаючи на певну кількість існуючих наукових розробок українських вчених, не тільки офіційно прийнятого, але навіть єдиного тлумачення поняття «середній клас» саме для умов України й остаточного визначення його критеріїв немає. Питання стосовно цього поняття поки що залишається дискусійним.

Але якщо узагальнити усі наявні тлумачення середнього класу, що є у науковій літературі, то можна стверджувати, що основними критеріями для віднесення до середнього класу в трансформаційному суспільстві є – 1) володіння власністю, нерухомістю, матеріальний статок, дохід; 2) високий рівень освіти та професійної кваліфікації; 3) задоволення своїм соціальним статусом; 4) законслухняність, високий рівень соціальної відповідальності, поміркований політичний консерватизм, зацікавленість у підтримці соціальної стабільності; 5) суб'єктивна ідентифікація себе із середнім класом.

Вирішальним показником зазначених критеріїв оцінювання умов віднесення громадян до середнього класу повинен, мабуть, бути розмір доходу. За матеріальним критерієм представники середнього класу повинні були мати розмір доходу в межах 150 – 1000 дол. США на місяць у розрахунку на кожного члена сім'ї та достатньо високий рівень матеріального статку (якісне житло, сучасна побутова техніка, автомобіль, повноцінне харчування) тощо [9, с. 175]. З урахуванням зазначеного критерію сукупність українського середнього класу становила 11%, тобто набагато менше, ніж у разі самоідентифікації (за даними соціологів, при застосуванні суб'єктивного підходу до середнього класу відносили себе 32 – 45% населення України) [10, с. 111].

Якщо брати офіційні статистичні дані про рівень доходів, то можна сказати, що в Україні в перехідний до ринку період середнього класу у сучасному розумінні не було зовсім. Українське суспільство складалося з величезної маси повністю бідних і невеличкої купки багатіїв.

Але, окрім певної кількості дуже багатих існував досить численний прошарок громадян, які мали пристойний за українськими реаліями рівень споживання. Це люди, які отримували реальний щомісячний дохід від 300 до 1000 доларів США. За офіційною статистикою ані приватні власники, ані наймані працівники таких доходів не отримували.

Таким чином, абсолютна більшість представників українського середнього класу в перехідний до ринку період формувала свої доходи через механізми так званого тіньового сектору економіки. Отже, в Україні значна частка середніх та вищих дохідних груп перебувала в тіньовому, у тому числі прямо криміналізованому секторі, що давало їм змогу отримувати високі нелегальні доходи.

У середньому в країні за 2003 р. витрати населення перевищували офіційні доходи на 42,3%, а сума тіньових доходів у розрахунку на одну особу становила 45 грн. на місяць, тобто загальна сума дорівнювала близько 6,5 млрд грн. на рік. З урахуванням оцінок тих груп населення, що відмовлялися брати участь в обстеженнях (найзаможніші сім'ї в Україні, особливо за наявності в них доходів тіньового або кримінального походження), ця сума зростала щонайменше ще на 1 млрд грн. [11, с. 28-29].

Серед критеріїв, що ідентифікують середній клас, ми зазначили також рівень освіти та професійної кваліфікації. Так, у 2003 р. в Україні спостерігалось збільшення частки осіб з вищою освітою. Порівняно з 2002 р. кількість осіб, які закінчили вищі навчальні заклади, зросла на 1,1% і на кінець 2003 р. становила 5953,6 тис. чол., або 50,5% кількості штатних працівників (у 2002 р. – 48,1%).

Найбільше працівників з вищою освітою (відповідно 81,8% та 80,7% облікової кількості працівників) були зайняті у фінансовій сфері та державному управлінні.

Висока насиченість ними спостерігалася у сфері освіти, охорони здоров'я та соціальної допомоги (відповідно 69,8% та 64,2%), відпочинку та розваг, культури та спорту (69,6%), а низька – у сільському господарстві (20,8%) [5, с. 26].

Але в Україні в перехідний до ринку період освіта не гарантувала отримання роботи за фахом з перспективами кар'єрного росту, робота не гарантувала доходу – зарплата у представників однієї професії у державному та приватному секторах відчутно відрізнялася, дохід не гарантував соціального статусу, оскільки багато джерел високих доходів були незаконними.

В Україні знання навіть не гарантували у таких сферах діяльності, як культура, охорона здоров'я, освіта та соціальне забезпечення отримання хоч би середньої заробітної плати. Не кращим було становище і науковців. Тому не випадково, що з України за 1991 – 2004 рр. виїхало понад 6 тис. кандидатів та докторів наук, 30% з яких були на момент виїзду у віці до 40 років.

Взагалі в умовах перехідної економіки такі ознаки, як кваліфікація і освіта самостійного значення не мали. Більше того, в перехідний до ринку період досить часто кваліфікація і освіта не лише не відігравали самостійної ролі у визначенні середнього класу, а й не забезпечували працюючим такого рівня доходів, який дозволяв би віднести їх до середнього класу за такими фундаментальними ознаками, як рівень доходів і володіння власністю. Останнє стало можливим передусім внаслідок того, що володіння власністю в перехідний період досить часто було не результатом високої кваліфікації і відповідного рівня освіти або успадкування власності, що була накопичена в попередні роки, а утворилося завдяки процесам перерозподілу і головне – привласнення капіталу внаслідок приватизації шляхом порушень насамперед етичних норм, що поставило процес приватизації та володіння майном в ряд морально нелегітимних процесів [7, с. 351].

Таблиця 1 – Розподіл населення України за професією та визначенням свого соціального статусу (2001 рік, %)

	Еліта	Середній клас	Бідні	Не визначились	Разом
Керівники підприємств, підприємці	2	83	11	4	100,0
Фахівці з вищою освітою	1	70	24	5	100,0
Службовці середньої ланки з вищою освітою	0	60	37	3	100,0
Кваліфіковані робітники	1	51	46	3	100,0
Некваліфіковані робітники	2	32	65	1	100,0
Сільськогосподарські працівники, фермери	4	40	47	9	100,0
Студенти, учні	0	69	24	8	100,0

Зважаючи на офіційно низький рівень доходів значної частини населення України, наявність тих, хто працював в тіньовому секторі або отримував з нього доходи, можна стверджувати, що для визначення якісних і кількісних характеристик середнього класу українського суспільства важливу роль відігравали самооцінки громадян.

Значення високого соціального статусу та освіти для входження до середнього класу відповідним чином віддзеркалювалося й громадською думкою. Так, із середнім класом ідентифікувала себе переважна більшість керівників підприємств, установ, підприємств, фахівців технічного або гуманітарного профілю з вищою освітою, службовців середньої ланки, учнів та студентів (табл. 1) [12, с. 56].

Незважаючи на те, що за розрахунками до прошарків населення з доходами нижче середнього можна було віднести 76%, за даними соціологічних досліджень, наведеними у Посланні Президента Л. Кучми (2002 р.), ідентифікували себе із середнім класом від 32 до 45% всього населення України [10, с. 111]. За даними інших дослідників в Україні, за соціологічними опитуваннями, відносили себе до бідних – 46,8%, до середнього класу – 9,2% [13, с. 103]. За оцінками західних фахівців 96% населення України в перехідний до ринку період жили за межею бідності [14, с. 19].

За численними оцінками західних, російських та українських вчених стабільність у суспільстві настає і зберігається при наявності середнього класу на рівні 60 – 70% від його соціальної структури. Тому Президентом України у Посланні була поставлена задача «довести питому вагу середнього класу у наступному десятилітті не менш ніж до 45 – 50% від загальної кількості населення, водночас зменшивши частку людей з доходами нижче прожиткового мінімуму».

Зміни соціальної структури повинні завершитися формуванням громадянського суспільства з сильним та багаточисленним середнім класом, який у перспективі буде охоплювати, як і в усіх розвинутих країнах, 55 – 60% населення і сприяти суттєвому зниженню частини людей з доходами нижче прожиткового мінімуму. Становлення середнього класу передбачає формування нової моделі споживання та стимулювання економічної (трудової та підприємницької) активності. Такий стандарт передбачає: якісне житло, високу забезпеченість товарами довгострокового користування, доступність якісної медичної допомоги, освіти, побутового обслуговування тощо» [10, с. 117-118].

Як ми бачимо, існували різні кількісні показники, що характеризували середній клас України. На думку вчених-соціологів, в перехідний до ринку період «населення, матеріально-майнове становище якого відповідало критеріям середнього класу, в Україні було біля 35%; населення з високим професійно-освітнім статусом – біля 40%; населення, що ідентифікувало себе із середнім класом – біля 45%; населення, що відповідало практично всім критеріям середнього класу, приблизно 12%» [10, с. 116].

Таким чином, неодмінною ознакою середнього класу слід вважати його кількісну масштабність, чого, як ми бачимо, бракувало в Україні в перехідний до ринку період. В індустріальних та постіндустріальних суспільствах, які ґрунтуються на розвинутих ринкових відносинах, середній клас становить 60 – 70 % його соціальної структури. Традиційну основу середнього класу розвинутих капіталістичних країн становлять дрібні та середні приватні власники, власники землі, менеджери, науковці, освітяни, працівники банків, кредитних та страхових компаній, податкових та інших державних установ, медичні та інженерно-технічні працівники, юристи, кваліфіковані робітники, пенсіонери, працівники комунального й готельного господарств, торгівлі, офіцери та генерали тощо. За ознаками власності та доходу адекватними прошарками в Україні в перехідний до ринку період могли бути окремі керівники та менеджери, окремі державні службовці та працівники державних установ, окремі приватні та земельні власники, окремі науковці, юристи й лікарі приватних клінік, частина працівників банків, кредитних та страхових установ, деякі генерали та офіцери.

Але, як відомо, найбільш масовими прошарками громадян в Україні в той період були робітники, працівники сільського господарства, освітяни, медичні працівники, працівники комунального господарства й торгівлі, пенсіонери, яких за усіма ознаками ніяк не можна було віднести до середнього класу.

Підводячи підсумки, ми схильні стверджувати, що:

1. В перехідний до ринку період формування середнього класу в Україні законо-мірно пов'язувалося насамперед з економічним розвитком країни в рамках моделі ліберальних реформ. Але соціальним підсумком реформ стало не формування масового та заможного середнього класу, а розмивання середніх верств, що існували в країні раніше, та поглиблення поляризації суспільства. Це, з одного боку, звузило соціальну базу реформ, а з іншого – надало ще більше підстав опозиційно налаштованим партіям та політикам для критики мети і напрямків реформування економіки, особливо враховуючи соці-альні наслідки процесу ринкових перетворень.

2. Треба визнати, що наприкінці зазначеного періоду у 2003 – 2004 роках легі-тимного середнього класу, як такого, в Україні практично не існувало. Були окремі групи громадян, які лише за критеріями доходів і власності мали достатньо високі життєві стандарти і могли відповідати за ними середньому класу.

3. В перехідний до ринку період все ж таки існували певні передумови для фор-мування середнього класу, але реалізовувалися вони розрізнено та суперечливо з причин відсутності правової демократичної держави, зосередження вільної економічної діяльності значною мірою в тіньовому секторі економіки, не зовсім законного отримання державної власності в результаті приватизації.

4. Через особливості історичного розвитку в країні не було сформовано єдиних загальноприйнятих соціально-економічних та морально-етичних цінностей середнього класу. Ці цінності формувалися в основному в тішовій економіці, де використовувалася власність, отримана незаконно.

5. В перехідний до ринку період процес формування середнього класу в Україні перебував поки що на початковому етапі. Це насамперед пояснювалося низьким рівнем життя, в якому велику роль відігравав низький рівень заробітної плати, що у свою чергу призводило до руйнування трудового потенціалу країни та його деградації.

Формування найбільш повноправного прошарку більшості населення, який є основою громадянського суспільства й матиме високий рівень моральності, законо-слухняності, соціальної відповідальності, прагматичний склад мислення та суспільну активність, є процесом еволюційним і нормально може відбуватись в умовах соціальної справедливості, стабільного розвитку не тільки економіки, а й усіх сфер життєдіяльності суспільства та потребує чимало часу.

6. Формування повноцінного середнього класу в Україні можливе за умови досяг-нення критичної маси приватного сектору економіки та його демократизації, соціальної спрямованості ринкової економіки, стабільно високих темпів її розвитку, а також розвитку освіти, культури, досягнення політичної стабільності. Забезпечити це у відносно короткі терміни можна, значно посиливши роль держави щодо регулювання процесів еконо-мічного й соціального зростання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Симончук Е.В. Средний класс: люди и статусы / Симончук Е.В. – К. : Ин-т социологии НАН Украины, 2003. – 464 с.
2. Середній клас України: теорія та сучасні тенденції становлення / [І.К. Бондар, Є.О. Бугаєнко, В.Я. Бідак та ін.]. – К. : Вид. дім «Корпорація», 2004. – 581 с.
3. Булеев И.П. Проблемы формирования среднего класса в обществе с переходной экономикой / И.П. Булеев // Экономика промышленности. – 2002. – № 3. – С. 29-38.

4. Антошкіна Л. Середній клас: соціальний статус та економічні чинники його становлення і розвитку в Україні / Л. Антошкіна // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 6. – С. 24-27.
5. Тресвятська Т. Умови та проблеми становлення середнього класу в Україні / Т. Тресвятська // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 7. – С. 22-30.
6. Васильченко В. Основні проблеми формування середнього класу в Україні / В. Васильченко, Л. Щетініна // Україна: аспекти праці. – 2006. – № 3. – С. 31-35.
7. Пашенко О.П. Формування середнього класу в Україні: передумови, особливості та перспективи / О.П. Пашенко // Вісник Житомир. держ. технол. ун-ту. – 2008. – № 2. – С. 349-356.
8. Антошкіна Л. Середній клас: соціальний статус та економічні чинники його становлення і розвитку в Україні / Л. Антошкіна // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 6. – С. 24-27.
9. Симончук Е.В. Средний класс: люди и статусы / Е.В. Симончук. – К. : Ин-т социологии НАН Украины, 2003. – 464 с.
10. Політика становлення середнього класу // Послання Президента України до Верховної Ради «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2001 році». Офіційне видання. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2002. – С. 108-121.
11. Лібанова Е. Подолання бідності: погляд науковця / Е. Лібанова // Україна: аспекти праці. – 2003. – № 7. – С. 26-32.
12. Лібанова Е.М. Трансформаційні процеси, соціальна стратифікація і перспективи становлення середнього класу / Е.М. Лібанова // Економіка і прогнозування. – 2002. – № 2. – С. 34-61.
13. Соціально-економічна захищеність населення України : збірник матеріалів. – К. : Держкомстат України, 2001. – С. 103.
14. Белопольский Н.Г. О системном кризисе в Украине / Н.Г. Белопольский // Вісник Академії економічних наук України. – 2002. – № 1. – С. 19.

С.В. Алексєєв

Исторические особенности формирования среднего класса в Украине в переходный к рынку период (1991 – 2004 гг.)

В статье проанализированы основные социально-экономические, политические и другие условия и факторы, которые обусловили особенности формирования среднего класса в Украине в переходный к рынку период. Выделены характерные проблемы и тенденции, показаны определенные исторические итоги и последствия, а также условия и возможные пути дальнейшего решения этой проблемы.

S.V. Alekseev

Historical Features of the Formation of the Middle Class in Ukraine during the Period of Transition to a Market Economy (1991 – 2004)

The main social and economical, political and other conditions and factors, which led to the peculiar formation of the middle class in Ukraine during the period of transition to a market economy, were analyzed in the article. Specific problems and trends are pointed, definite historical results and consequences are shown, and the conditions and possible ways to solve the problem are identified.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2011.